

F. Maroń

Przegląd prac związanych z dziejami Kościoła na Śląsku

Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne 6, 333-338

1973

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

**PRZEGLĄD PRAC ZWIĄZANYCH Z DZIEJAMI KOŚCIOŁA
NA ŚLĄSKU**

„ROZNIK TEOLOGICZNY ŚLĄSKA OPOLSKIEGO”

t. II, Opole 1970, ss. 422, m. i. ks. bpa F. Jopa o ks. Janie Kantym Lorku, biskupie sandomierskim (1886—1967); ks. B. Z. Piechoty o kulcie liturgicznym św. Anny na Śląsku w świetle średniowiecznych rękopisów liturgicznych; ks. K. Doli o szpitalach średniowiecznych na Śląsku i ich funkcjonowaniu; ks. J. Sossalli o patronatach fiskalnych na Śląsku Opolskim na przełomie wieków XVIII i XIX, oraz ks. K. R. Bigdoma o bytomskim szkolnictwie średnim i zawodowym w latach 1841—1914.

„WROCŁAWSKIE STUDIA TEOLOGICZNE — COLLOQUIUM
SALUTIS”

t. II Wrocław 1970, ss. 322, m. i. J. Kucianki o dawnym ruchu pielgrzymkowym jako drodze do Polski; ks. J. Drabiny o Mikołaju Tempelfeldzie z Brzegu i ks. J. Puzia o wrocławskiej szkole katedralnej w XIII i XIV w.

t. III Wrocław 1971, ss. 302, m. i. ks. bpa W. Urbana w sprawie „Żywotów biskupów wrocławskich” Józefa Lompy; ks. J. Drabiny o stosunkach dyplomatycznych Wrocławia ze Stolicą Apostolską w latach 1464—1465; ks. J. Cwiczka o kapitule wrocławskiej za rządów biskupa-królewicza Karola Ferdynanda Wazy (1625—1655); ks. J. Dębskiego o ołtarzu głównym archikatedry wrocławskiej (1591—1945) i ks. biskupa W. Urbana o dacie konsekracji biskupa Jakuba Salcy (1520—1539).

„ANALECTA CRACOVIENSA”.

t. II, Kraków 1970 bibliografia i wspomnienia o starszym rocznikom duchowieństwa dobrze znanych profesorach Władysławie Wichrze i Janie Nep. Fijałku.

„NASZA PRZESZŁOŚĆ”

t. XXXV, Kraków 1971, ss. 203 + 2 nlb. dedykowała Prymasowi Polski Ks. Kardynałowi drowi Stefanowi Wyszyńskiemu na XXV-lecie sakry biskupiej.

Tom XXXVI, Kraków 1971, ss. 377 + 2 nlb. jako księga *pamiętkowa ku czci ks. dra Alfonsa Schletza* z okazji 25-lecia pracy redaktorskiej zawiera oprócz wykazu zawartości wszystkich dotychczas wydanych woluminów liczne drobne artykuły, a wśród nich ks. bpa W. Urbana o kościele p. w. św. Jakuba

w Nysie; M. Gotkiewiczza o Polakach w kapitule spiskiej i ks. J. Bańki o dekrete ks. kardynała Adolfa Bertrama z dn. 21 XI 1920 r. dotyczącym księży-działaczy plebiscytowych, ogłoszonym bez wiedzy wysokiego komisarza plebiscytowego ks. Achillesa Rattiego, późniejszego papieża Piusa XI.

Tom XXXVII, Kraków 1972, ss. 288 + 2 nlb., ofiarowany ks. bp prof. drowi Wincentemu Urbanowi na 25-lecie jego działalności na Śląsku, zawiera oprócz szkicu biograficznego i bibliografii prac Jubilatata m. i. artykuły ks. W. Setelnickiego o kaznodziejstwie polskim XV i XVII w. w obronie ludu oraz O. Antoniego Zwiercana o powstaniu kultu obrazu M. B. Rychwałdzkiej (1644—1722), znanego również wśród ludu górnośląskiego.

„ARCHIWA, BIBLIOTEKI I MUZEA KOŚCIELNE”

t. XXIII (1971) miłości szósty odcinek obszernej pracy ks. B. Kumora o granicach metropolii i diecezji polskich, zawierający wykaz parafii w Polsce w XVIII stuleciu. Do drobnych wyjątków, dotyczących również obszaru obecnej diecezji katowickiej, służył Autorowi jako podkład spis, sporządzony na synodzie biskupstwa krakowskiego w r. 1711 (s. 368 nn.), który po półwiekowym braku wizytacji biskupich dowodził jedynie nieznanomości ówczesnej organizacji kościelnej na Górnym Śląsku. Tak np. Goczałkowice nie były wtedy samodzielną parafią, Ćwiklic nigdy nie nazywano Gwieklizycami, Poręba i Studzienice nie posiadały własnych kościołów parafialnych, Strumień i Paniowy od dawna już należały do diecezji wrocławskiej, a Tarnowskie Góry i Tarnowice Stare stanowiły dwie odrębne parafie.

Tom XXIV (1972) obejmuje m. i. artykuły S. Olczaka o aktach wizytacyjnych jako podstawach źródłowych do badań nad siecią szkół parafialnych oraz O. Damiana Synowca o źródłach rękopiśmiennych do działalności duszpasterskiej franciszkanów galicyjskich (1722—1918), wśród których była również poważna ilość Górnoślązaków, względnie działaczy pracujących na niwie górnośląskiej.

„ARCHIV FÜR SCHLESISCHE KIRCHENGESCHICHTE”

Znane z okresu międzywojennego po klęsce Trzeciej Rzeszy przeniosło swoją redakcję z Wrocławia do Hildesheim i tam przy zachowaniu swego pierwotnego tytułu nadal wychodzi jako rocznik i ogłasza artykuły o dziejach Kościoła na Śląsku, nie zawsze nacechowane dążeniem do zastosowania się do rzeczywistości. Ostatnie tomy tegoż wydawnictwa zamieszczają streszczenia prac w języku polskim.

Tom XXV (1967), ss. VIII + 320, wydał jeszcze przed zgonem dotychczasowy redaktor ks. dr Engelbert, a w nim ostatnią część swojej pracy o biskupstwie wrocławskim w czasie wojny trzydziestoletniej. Oprócz tego znalazły się w tym tomie życiorysy znanego historyka wrocławskiego ks. Franciszka Sepelty i zmarłego w r. 1881 ks. Franciszka Görlicha oraz liczne przyczynki do historii wrocławskiej diecezji, jak np. G. Stellera o dziejach dóbr zagańskich Augustianów; A. Moeperta o najstarszych dokumentach i posiadłościach wrocławskiego klasztoru św. Wincentego, J. Gottschalka o św. Jadwidze oraz o kapłanach diecezji wrocławskiej, którzy przebywali w obozie w Dachau.

Tom XXVI (1968), ss. VIII + 461 (i następne) wydał zaliczający się do starszej generacji J. Gottschalk. Wyróżniają się w tym woluminie publikacje G. Stellera o początkach żagańskich Augustianów w Nowogrodzie Bobrzańskim, A. Świerka o średniowiecznej kancelarii kanoników regularnych św. Augustyna w Żaganiu oraz A. Sabischa o katastrofalnym pożarze na wrocławskiej wyspie tumskiej w dn. 9. VI 1795 r. H. Neubaach wylicza wszystkich duchownych polskich i niemieckich, którzy w latach 1867—1918 zasiadali w parlamencie niemieckim. Przy tej sposobności wymienia zgodnie z opinią niemiecką jako agitatora polskiego ks. Bernarda Bogedaina, na równi z ks. Szafrankiem. Natomiast niesłusznie przedstawia ks. Cytronowskiego jako Niemca, a ks. Wajdę pozwala spokojnie umrzeć na swojej plebanii w Kielczy, kiedy w rzeczywistości krótko przed swą śmiercią musiał on uchodzić przed bojówkarzami niemieckimi do polskiej części Górnego Śląska. W dziale recenzyjnym znamieną jest często powtarzająca się wzmianka, iż ludność polska identyczna jest z ludem mówiącym gwara, tzw. *wasserpolnisch* (np. na s. 385).

W tomie XXVII (1969), na uwagę zasługują prace: A. Świerka o dziejach śląskich księgozbiorów prywatnych aż do początków XVI stulecia oraz A. Sabischa o opiece duszpasterskiej nad niemiecką ludnością katolicką, pozostałą po klęsce Hitlera na Dolnym Śląsku.

Tom XXVIII (1970), ss. VII + 284, zawiera prace m. in. H. Grügera o Morimondzie jako domu macierzystym śląskich klasztorów cysterskich; F. Machileka o obrazach i kulcie św. Jacka w diecezjach bawarskich oraz A. Strnada o relacji ks. bpa wrocławskiego Roberta Herzoga o stanie biskupstwa w r. 1883. W owym sprawozdaniu do Rzymu pisze: „Z wyjątkiem najmniejszych dzieci muszą się uczyć religii w języku niemieckim, którego nie znają. Stąd też najczęściej nie pojmują nawet podstaw wiary katolickiej. Z najwyższą pochwałą godnym zapałem uczą jednak proboszczowie chłopców i dziewczęta przez kilka lat w języku polskim, aby ich dobrze przygotować do pierwszej Komunii św. Rząd powinien w sprawie nauczania religii w języku niemieckim poczynić większe ustępstwa. Toteż ciągle się tego domagam od ministerstwa dla spraw szkolnych.” (s. 210).

Tom XXIX (1971), nie przynosi materiałów godnych wyróżnienia. Natomiast baczniejszej uwagi wymaga:

Tom XXX (1972), ss. VII + 255, w którym A. Sabisch ogłosił „dokumenty”, odnoszące się do ks. bpa Stanisława Adamskiego. W streszczeniu ujął to A. Świerk jako tłumacz na język polski w następujące słowa: „A. Sabisch ogłasza i komentuje na ss. 171—201 dziesięć dokumentów dotyczących podróży wizytacyjnej katowickiego biskupa Stanisława Adamskiego po górnośląskiej części diecezji wrocławskiej w maju i czerwcu 1945 r. Większa część Górnego Śląska była w r. 1945 zajęta przez wojska radzieckie i odcięta od rezydującego w Johannesburg kard. Bertrama, jego generalnego wikariusza dra Negwera oraz zamkniętego w obłożonym Wrocławiu kan. Kramera. Bp Adamski przebywał we Wrocławiu po kapitulacji od 15 do 17 maja 1945 r. i omawiał *privatim* z Kramerem sprawy dotyczące stanu duszpasterstwa i kleru w górnośląskiej części diecezji. Cztery sprawozdania z tych podróży są znane. Kard. Bertram poinformowany o podróżach bpa katowickiego po jego diecezji zareagował na to z oburzeniem. Bp Adamski oświadczył wszędzie, że wysiedlenie ludności niemieckiej jest sprawą przesądzoną, gdyż Polska nie będzie tolerowała mniejszości niemieckiej na ziemiach zachodnich. Adamski żądał utworzenia osobnego wikariatu generalnego dla Śląska Górnego z rdzennym Polakiem na czele.” (s. 235). Niestety A. Sabisch znał tylko „dziesięć dokumentów” o bardzo wątpli-

wej proveniencji, a nie znał właściwego i autentycznego dokumentu, w którym ks. bp Adamski za pośrednictwem ks. prymasa kard. Hlonda przedłożył Kurii Rzymskiej w dn. 30 X 1946 r. sprawozdanie z owych podróży do Wrocławia. Zamiast ks. kard. Bertrama, o którym ks. bp Adamski nie wiedział, że już dawno opuścił Wrocław, spotkał tam ks. bpa sufragana Ferchego, ks. kan. Niedbałę oraz ks. Kramera, który był oficjalnym zastępcą nieobecnego wik. gen. Negwera. Ponieważ wokół Wrocławia na jakieś sto kilometrów wszelka łączność była zerwana, a do wymienionych księży żadne wiadomości z terenu nie docierały ani też żaden z nich nie odważył się na wypadki poza Wrocław, przyjęli ks. bpa Adamskiego z wielką radością i prosili go o informacje dotyczące: a) sytuacji w arcybiskupstwie, b) zamiarów władz wobec Kościoła, c) wskazówek, jak zachować Kościół i ludność przed dalszymi stratami. Takie są fakty, udokumentowane odpisami, przechowywanymi w archiwum katowickiej Kurii Diecezjalnej. Informatorzy, którzy o tym donieśli ks. kard. Bertramowi, woleli całą sprawę przedstawić w innym naświetleniu, bo wiedzieli, że jest przeczulony na punkcie zarządzania swą diecezją, co już przed laty odczuli komisarze plebiscytowi, Schioppa w Cieszynie i Ratti w Opolu.

W tym samym tomie znalazła się napisana przez J. Kumora historia o katolickich proboszczach w Tarnowskich Górach, w której od razu we wstępie twierdzi, iż pierwotnymi mieszkańcami Tarnowskich Gór byli oczywiście Niemiecy ewangelicy, budowniczymi tamtejszego pierwszego kościoła, czyli zboru. Tymczasem w zdeponowanych w Archiwum Metropolitalnym w Krakowie dekretach egzekucyjnych do wizytacji z r. 1598 znajduje się następująca notatka: *Inter limites parochiae Tarnowicensis (obecne Tarnowice Stare — F. M.) locatam initio habuit capellam ex concessione bonae memoriae Petri Thomiczki (1523—1535) ad postulationem eius colonorum et capitanei Bithomiensis factam, ut habetur in actis eiusdem tl. Thomiczki in usum catholicorum constructam, quam nunc haeretici occupaverunt...* Tyle Autorowi artykuły do wiadomości, aby nareszcie skończyć z legendą o pierwszych ewangelikach i ich świątyni w Tarnowskich Górach.

„ŚLĄSKI KWARTALNIK HISTORYCZNY — SOBÓTKA”

r. XXVI (1971), który w zeszycie 4. ogłosił: pracę G. Labudy, *List papieża Paschalisa II do niewiadomego arcybiskupa polskiego z początku XII w. jako przyczynek do dyskusji nad factum bpa krakowskiego Stanisława; H. Barczyca, Między Nysą a Krakowem, czyli szkoła w Nysie w promieniach uniwersytetu krakowskiego w okresie Odrodzenia* oraz J. Ślizińskiego, o Janie Amosie Komeńskim w Polsce.

Rocznik XXVII (1972), zeszyt 2. zawiera artykuł J. A. Gierowskiego o pietyzmie na ziemiach polskich (do połowy XVIII w.)

*

Spośród wydawnictw uniwersyteckich pragniemy zwrócić uwagę na działalność wydawniczą Wszechnicy Wrocławskiej, o którą już częściej się dopytywano. Poszczególne wydziały mają tam od lat swoje własne pisma o wspólnej nazwie *Acta Universitatis Wratislaviensis*, które wychodzą na ogół w bardzo niskim nakładzie i dlatego w księgarniach są prawie niedostępne. M. i. Wydział Filozoficzno-Historyczny rozprowadza pięć specjalnych pism: *Antiquitas*, *Historia*, *Prace Pedagogiczne i Psychologiczne*, *Prace Filozoficzne* oraz *Studia Archeologiczne*. W naszych „Notatkach” uwzględnimy:

„HISTORIA”,

Tom VIII, Wrocław 1964, ss. 218 wykazuje kilka takich artykułów: H. Ka-
 łąc ka, *U progu badań nad klasztorem krzeszowskim*; L. Matusiak, *Stan ba-
 dań nad klasztorem kłodzkim na tle klasztorów augustiańskich w Polsce*; B. Le-
 szczczyńska, *W sprawie monografii Ludolfa ze Żagania*; I. Czechorow-
 ska, *O celowości badań nad śląskimi klasztorami klarysek*; A. Świerk,
Rektorzy pierwszej szkoły miejskiej we Wrocławiu w okresie przed reformacją.

Tom IX, Wrocław 1965, ss. 171, zamieszcza dwa tego rodzaju artykuły: B. Tu-
 roń, *„Liber Antiquus”, kopiaż biskupstwa krakowskiego* oraz H. Drygała
 i J. Rybarski, *O położeniu ekonomicznym i społecznym chłopów w do-
 brach trzech klasztorów benedyktyńskich, względnie cysterskich na pod-
 stawie „Liber Beneficiorum” Długosza*.

Tom XIV, Wrocław 1968, ss. 200 publikuje prace: L. Matusiak, *Michał
 Czacheritz z Nysy na tle kultury kanoników regularnych XV w.* oraz J. Dra-
 biny, *Osrodki kaznodziejские Wrocławia jako centra walki z Jerzym z Po-
 diebradu*.

Tom XVI, Wrocław 1969, ss. 159, zamieszcza: S. Ochmann o pretensjach
 szlachty polskiej do duchowieństwa w latach 1615—1618.

Tom XIX, Wrocław 1970, ss. 307 przynosi liczniejsze rozprawy z tej dziedziny,
 mianowicie K. Bobowskiego, *Ze studiów nad dyplomatyką papieską
 XII w.*, B. Turonia, *„Liber Niger” kopiaż biskupstwa wrocławskiego*,
 Z. Mazura, *Przyczynki do historii klasztoru dominikańskiego w Lewinie
 Brzeskim*, M. Kapłona, *Książęta śląscy a klasztor kanoników regularnych
 w Żaganiu w latach 1217—1439* oraz J. Drabiny, *Działalność dyplomatyczna
 legata apostolskiego Hieronima Lando na Śląsku i w Polsce w latach 1459—
 —1464*.

Tom XX, Wrocław 1971, ss. 205. Szczególnie interesujący i dobrze opracowany
 jest artykuł Z. Surmana o ks. Pawle Kamińskim, czyli o powstaniu i upad-
 ku ruchu starokatolickiego na Górnym Śląsku.

*

Oprócz tego ukazały się następujące dzieła, mające związek z dziejami Kościoła
 na Śląsku: *Liber Mortuorum Abbatiae S. Vincentii Wratislaviensis* Rec. K. Ma-
 leczyński, pref. et annot. B. Kürbis et R. Walczak, Warszawa 1971,
 ss. LVIII + 243 — stanowi nekrolog opactwa św. Wincentego od XIII do
 XVII stulecia, zaopatrzone w reprodukcje i odpowiedni komentarz. *Studia
 Śląskie*, Seria Nowa, t. XX, Opole 1971 ogłosiły m. i. pracę B. Reintera
 o zmianach organizacji administracji Kościoła Katolickiego na Śląsku w XIX
 i XX w. oraz L. Winowskiego o innowiercach w średniowiecznych wy-
 obrażeniach i legendach. Rzadko w polskiej historiografii poruszany temat
 opracował L. Trzeciakowski, *Kulturkampf w zaborze pruskim*, Po-
 znań 1970, ss. 320. Terytorialny zasięg pracy był ogromny i dlatego też re-
 zultat odnośnie terenów śląskich jest niezadowolający. Toć poszczególne tereny
 posiadają swoje specyficzne cechy i *Kulturkampf* z różnych powodów prze-
 biegał na Górnym Śląsku w sposób odmienny. Pierwszeństwo miały w oczach
 Autora oczywiście strony rodzinne, czyli Poznańskie. W dodatku wykraczał
 Autor często poza ramy swego tematu i prawie jedną trzecią część publikacji
 poświęcił sprawom, które nie miały związku z *Kulturkampfem*. Krótkiego ko-
 mentarza wymaga również opracowana przez S. Podleńskiego książka:
*Wierni Bogu i Ojczyźnie. Duchowieństwo w walce o niepodległość Polski
 w drugiej wojnie światowej*, Warszawa 1971, ss. XVI + 479. Mimo dużej obję-

tości dowiadujemy się dopiero na ostatniej stronie, że jest to pierwszy tom, a poszczególne diecezje uwzględnione będą szczegółowo w drugim tomie. Własny pogląd na powzięte przez siebie zadanie wyjawiał Autor w obszernym wstępie na s. IX, gdzie wyznał, iż „książka nie rości sobie pretensji do naukowej ścisłości i systematyki”. Tym samym musimy mu wybaczyć liczne niedokładności. Po kilku stronach zmienił jednak swoje zdanie i na s. XVI z tupetem zapewnił, iż „książka zasługuje na szczególne potraktowanie, bowiem jej walor udokumentowanej informacji historycznej pełni określone, pozytywne funkcje dydaktyki społecznej”. Przy takim dowodzeniu obawiamy się, że raczej spełni się pierwsza zapowiedź, choćby z tej racji, że hitlerowcy nie lubili pozostawiać po sobie „udokumentowanych informacji”. Zupełnie innego pokroju jest napisana przez R. Buchałę książka *Polska-NRD-NRF-Watykan. Status Quo w Europie Środkowej. Zarys problemu*, Katowice 1972, w której starał się przeprowadzić próbę analizy wzajemnych stosunków pomiędzy wymienionymi krajami a Watykanem.

PRZEGLĄD ARTYKUŁÓW ZWIĄZANYCH Z HISTORIĄ ŚLĄSKA

opublikowanych w Zaraniu Śląskim, Kwartalniku Opolskim, Sobótce od drugiego półrocza 1971 do końca roku 1972.

„ZARANIE ŚLĄSKIE”

1971 r. (XXXIV), z. 2

B. Poloczkowa, *Sposoby zarobkowania i zdobywania kwalifikacji zawodowych we wsi Brenna, powiat Cieszyn, w okresie życia ostatnich trzech pokoleń*.

1971 r. (XXXIV), z. 3:

J. Ziemia, *Komisariat Rad Ludowych Śląskich w Sosnowcu (IX 1919-III 1920)*. L. Szaraniec, *Strajki okupacyjne w górnictwie górnośląskim w 1936 roku*. M. Heller, *Uwagi o pracy Romana Prāsila: Czynna walka narodowo-wyzwoleńcza Śląsku Cieszyńskim w latach 1939—1945*. M. Piątek, *Przyczynek do historii harcerstwa w okresie powstań śląskich*. A. Szefer, *„Kriegstagebuch” jako źródło do dziejów rejencji katowickiej w latach okupacji hitlerowskiej*,

1972 r. (XXXV), z. 1—2:

M. Paździóra, *Górnośląska NPR wobec kryzysu demokracji parlamentarnej i zamachu majowego (listopad 1925—lipiec 1926)*. J. Saratowicz-Stolarzewiczowa, *Pomoc Polonii amerykańskiej dla Śląska w okresie powstań i plebiscytu w świetle wybranych czasopism polsko-amerykańskich*. A. Szefer, *Wysiedlenie ludności polskiej z rejencji katowickiej w latach 1939—1945. Próba bilansu*. T. Janik, *Ruch sportowy na Górnym Śląsku w latach 1919—1921*.

1972 r. (XXXV), z. 3:

A. Topol, *Działalność Polskiej Partii Robotniczej w powiecie pszczyńskim w okresie okupacji (1939—1945)*. L. Brożek, *Robert Zanibal, zapomniany cieszyński pisarz-folklorysta*. J. Zawada, *Wspomnienia z pierwszego tajnego kółka socjalistycznego w Gimnazjum Polskim w Cieszynie*. A. Szefer,